

ЗМІСТОВА МОДЕЛЬ МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ МЕТАКОГНІТИВНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті показана побудова змістової моделі розвитку мотиваційних чинників метакогнітивної активності студентів закладів вищої освіти. Обґрунтовано, що змістова модель містить у собі два основних компоненти: загальні мотиви та спеціальні (професійні) мотиви. До загальних мотивів можна віднести: мотив влади, мотиви досягнення успіху, мотиви афіліації, внутрішні та зовнішні мотиви. Показано, що професійні мотиви доцільно розглядати з точки зору часової транспективи особистості: ретроспективно (в аспекті психологічного минулого) – мотиви обрання професії, актуально (в аспекті психологічного теперішнього) – мотиви навчання у ЗВО та потенційно (в аспекті психологічного майбутнього) – мотиви професійної діяльності. З метою емпіричної верифікації змістової моделі мотиваційних чинників розвитку метакогнітивної активності студентів підібрані науково обґрунтовані методики.

Ключові слова: внутрішня мотивація, зовнішня мотивація, метакогнітивна активність, загальні мотиви, спеціальні мотиви.

Постановка проблеми. Сьогодні в нашій країні відбувається велика кількість реформ у різних сферах життєдіяльності суспільства, в тому числі у сфері освіти. Навчання в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) вимагає від студента, окрім бажання вчитися, великих зусиль. Розвиток метакогнітивної активності є одним із провідних чинників успішності навчання. Отже, провідним завданням вікової та педагогічної психології є визначення механізмів в її розвитку. Зокрема, в цьому ракурсі безперечно актуальність набуває дослідження мотиваційних чинників розвитку метакогнітивної активності студентів.

Питання мотивації є чи не найважливішою проблемою психологічних досліджень усіх часів. Наявність великої кількості публікацій у цій галузі надає можливості глибокого детального вивчення мотиваційної сфери особистості.

У даний час існує велика кількість визначень мотиваційних феноменів. С.Л. Рубінштейн розумів мотивацію як: «опосередковану процесом її відображення суб'єктивну детермінацію поведінки людини світом або через психіку, яка реалізує детермінацію» [7, с. 104]. О.М. Леонтьєв вважав, що: «мотивація – це потреба, яка є предметом, або «самоцілеспрямована поведінка» [7, с. 154]. У сучасній психології мотивацію визначають як спонукання до дії, динамічний процес, який керує поведінкою та активністю людини.

Змістовно мотивацію розглядають як сукупність мотивів. Мотивом прийнято вважати образ предмета, що представляє цінність для людини. Такий предмет може бути матеріальним або нематеріальним і виступати в ролі чинника, який дає людині поштовх на виконання певної діяльності. Згідно з теорією К. Левіна, мотивами є різні сфери

життя, в яких зацікавлена людина, чи об'єкти, наявність потреби в яких вона відчуває [5].

Існує декілька основних видів мотивації:

– внутрішня мотивація – в ролі мотиву виступає сама діяльність, і нагородою стає досягнення поставленої цілі;

– зовнішня мотивація – спонукання або примушування щось робити зовнішніми для людини обставинами або стимулами;

– позитивна мотивація – мотивуючі стимули є позитивними;

– негативна мотивація – мотивуючі стимули є негативними;

– стійка мотивація – потреби, для задоволення яких виконуються усвідомлені дії;

– нестійка мотивація – потрібна підтримка зовнішнього стимулу.

Основними функціями мотивації є:

– спонукання до дії;

– напрямок дії – спрямовані зусилля для досягнення поставленої цілі, задоволення певної потреби;

– контроль і підтримка поведінки – наполегливість у досягненні цілі.

Визнання провідного значення мотивації як фактора психічного розвитку стимулювало проведення значної кількості прикладних досліджень у цій галузі. Зокрема, показано вплив мотиваційних чинників на розвиток пізнавальної сфери. Так, Н. Бадмаєва у своїх дослідженнях констатувала, що «існує тісний зв'язок між мотиваційними показниками та показниками особистісних, у тому числі інтелектуальних, характеристик» [1].

Отже, проведені дослідження дозволяють обґрунтовано припустити, що мотиваційні чинники впливають на метакогнітивну активність студентів.

Метою статті є побудова змістової моделі мотиваційних чинників метакогнітивної активності студентів.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічний аналіз досліджень та публікацій із психології мотивації дозволив дійти висновку, що найбільш продуктивним для визначення чинників розвитку метакогнітивної активності студентів є виділення двох груп мотивів.

Перша група – це загальні мотиви, які спонукають людину до дій, спрямовують її поведінку в будь-якій діяльності, в усіх сферах життя.

Дослідженням мотивації успіху займалася велика кількість вітчизняних та зарубіжних учених.

Найбільш змістовою та авторитетною теорією, яка описує загальні мотиви, є теорія Д. Макклеланда. Він уважав, що протягом життя в людини з'являються основні мотиви, які можна розділити на три групи: мотивація досягнення, мотивація влади, мотивація афіліації [6].

Великий вклад у теорію Д. Макклеланда зробив психолог Дж. Аткинс. Згідно з його теорією потребу в успіху потрібно розглядати разом із потребою уникнення невдач. Цей додаток до теорії Д. Макклеланда пізніше став основою до їхньої спільної теорії суб'єктивно бажаного ризику [9]. Ще один відомий науковець Х. Хекхаузен уважав, що мотивація досягнення – це прагнення підвищити чи залишити досягнення людини на високому рівні в тій чи іншій сфері її життя [8]. У своїй інтегративній моделі мотивації діяльності досягнення Т. Гордєєва виділяє п'ять складників мотиваційного процесу:

- формування домінуючих мотивів діяльності;
- постановка цілі;
- планування виконання діяльності;
- реагування на невдачу;
- реалізація намірів.

Вона пише: «В даній моделі ми виходимо з розуміння мотивації як процесу, який спонукає, направляє та регулює діяльність досягнення. Під досягненням ми розуміємо будь-яку діяльність, пов'язану із цілеспрямованим перетворенням суб'єктом навколишнього світу, себе або інших людей і відносин з ними» [3, с. 248]. Дослідженням мотивації успіху займалися такі вчені, як Дж. Роттер, Б. Вайнер, М. Селигман, Э. Скиннер, А. Бандура, М. Магомед-Емінов, І. Васильєв, В. Іванніков, Т. Корнілова та ін.

Мотивація влади (потреба у владі) є однією з головних рушійних сил людської діяльності. Людина з перевагою мотиву влади найчастіше бере ініціативу на себе, прагне стати лідером у колективі і досягти цілі. Мотивації влади присвячені труди багатьох відомих науковців, таких як М. Вебер, Х. Хекхаузен, В. Равен, К. Левін, А. Адлер, Д. Уинтер, Дж. Аткинсон, Д. Макклелланд, Г. Мюррей тощо.

Не останнє місце у вивченні мотиваційних процесів займає мотивація афіліації (потреба в приналежності). Вона виражається в потребі в соціальних зв'язках, необхідності у взаємодії з іншими людьми. Людина з такою потребою повинна відчувати себе бажаною та потрібною для іншої людини чи для суспільства взагалі. Над питанням мотивації афіліації працювали А. Меграбян, М. Магомед-Емінов, Дж. Аткинсон, Д. Макклелланд, А. Бандура.

Для розуміння загальних особливостей мотивації поведінки важливе значення має вивчення локусу мотивації (внутрішньої або зовнішньої). Внутрішньою мотивацією називають такий тип мотивації, коли в ролі мотиву виступає сама діяльність, і нагородою стає досягнення поставленої цілі, також може бути, що діяльність і є самоціллю. Зовнішня мотивація – спонукання або примушування щось робити зовнішніми для людини обставинами або стимулами. Різницю внутрішньої та зовнішньої мотивації вивчали Е. Десі, Р. Райан, О. Леонтьєв, Л. Божович, Дж. Дарлі, В. Іванніков, С. Рубінштейн, К. Ушинський та ін.

Таким чином, у побудові теоретичної моделі мотиваційних чинників метакогнітивної активності студентів до загальних мотивів ми відносимо: мотиви досягнення успіху, мотив влади, мотив афіліації, зовнішні та внутрішні мотиви.

До другої групи мотиваційних чинників в обґрунтованій моделі було віднесено професійні мотиви, які спонукають студентів до залучення до навчальної діяльності за обраною спеціальністю та виконання майбутньої професійної діяльності.

Аналіз досліджень та публікацій дозволив дійти висновку, що другу групу мотивів доцільно розглянути з точки зору часової трансспективи (поєднання у свідомості психологічного минулого, теперішнього та майбутнього буття особистості): ретроспективний аспект, актуальний аспект, потенційний аспект.

Ретроспективний аспект (психологічне минуле) – мотиви, які спонукали студентів до обрання професії, а отже, спеціальності навчання. Мотиви обрання професії вивчали такі вчені, як Г. Мухіна, С. Груншпун, Ф. Рахматуліна, Р. Вайсман, А. Реан, П. Якобсон, В. Якунин тощо. Існує багато думок щодо мотивів вибору професії у ЗВО, але можна перерахувати стабільні, незмінні мотиви, які є поштовхом для майбутніх студентів. Такими мотивами є:

- бажання отримати цікаву, соціально вагому професію;
- бажання отримати професію, яка дасть можливість мати хорошу матеріальну забезпеченість, високий статус у суспільстві;
- професію обирають батьки;
- сімейні традиції;
- таку професію обирають друзі чи однокласники.

Актуальний аспект (психологічне теперішнє) – мотиви, які спрямовують навчальну діяльність студентів у ЗВО. Мотиви навчальної діяльності вивчали: Г. Мухіна, Т. Ільїна, Р. Райана, Д. Коннел, А. Реан, М. Яцюк та ін. Такими мотивами є:

- професіональний – оволодіння професією;
- особистісний престиж – факт навчання у ЗВО;
- прагматичний – отримання диплому;
- пізнавальний – отримання знань [4].

Потенційний аспект (психологічне майбутнє) – мотиви, які спрямовуватимуть студентів до реалізації здобутих у ЗВО компетенцій, знань, умінь та навичок у професійній діяльності за обраною спеціальністю. Дослідженням професійної спрямованості займалися Д. Макгрегор, Ф. Геруберг, В. Врум, Е. Десі, У. Уайт, Е. Чугунова та ін.

- Такими мотивами є:
- спонукання суспільного характеру;
  - отримання певних матеріальних благ;
  - задоволення потреби в самоактуалізації, самовиразі та самореалізації [4].

Таким чином, у побудові теоретичної моделі мотиваційних чинників метакогнітивної активності студентів до професійних мотивів ми відносимо: мотив вибору професії, мотив навчання у ЗВО, мотив професійної діяльності.

Обґрунтовану в даному теоретичному дослідженні змістову модель мотиваційних чинників розвитку метакогнітивної активності студентів представлено в табл. 1.

Чз метою емпіричної верифікації змістової моделі мотиваційних чинників розвитку метакогнітивної активності студентів були обрані відповідні психодіагностичні методики (табл. 2).

Висновки:

- змістова модель мотиваційних чинників розвитку метакогнітивної активності в студентів містить у собі два основних компоненти: загальні мотиви та спеціальні (професійні) мотиви;
- до загальних мотивів можна віднести: мотив влади, мотиви досягнення успіху, мотиви афіліації, академічні мотиви;

Таблиця 1

Змістова модель мотиваційних чинників розвитку метакогнітивної активності в студентів

Загальна мотивація діяльності:		
мотиви досягнення успіху; мотив влади; мотиви афіліації;		внутрішні мотиви; зовнішні мотиви.
Мотиви вибору професії: - мотив вибору престижної професії; - мотив отримання матеріальних благ; - мотив прагнення творчої роботи.	Мотиви навчання у ЗВО: - мотив придбання знань; - мотив оволодіння професією; - мотив отримання диплома.	Мотиви професійної діяльності: - мотиви власної праці; - мотиви соціальної значущості праці; - мотиви самоствердження у праці; - мотиви професійної майстерності.

Таблиця 2

Психодіагностичний інструментарій емпіричної верифікації змістової моделі мотиваційних чинників розвитку метакогнітивної активності студентів

Змістовий компонент моделі	Методика	Обґрунтування обрання методики	
Загальні мотиви	Мотив досягнення успіху	Методика «Діагностика особливості на мотивацію до успіху» (Т. Елерс)	Призначена для діагностики мотиваційної спрямованості особистості на досягнення успіху
	Мотив уникнення невдачі	Методика «Діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач» (Т. Елерс)	Призначена для діагностики мотиваційної спрямованості особистості на запобігання невдачі
	Мотив причетності	Опитувальник «Афіліації» (А. Мехрабіан)	Призначена для діагностики тенденції прагнення до людей
	Мотив запобігання знехтування	Опитувальник «Афіліації» (А. Мехрабіан)	Призначена для діагностики страху бути відкинутими
	Мотив влади	Методика «Мотив влади»	Дозволяє оцінити рівень прагнення до влади
	Внутрішні та зовнішні мотиви	Опитувальник «Академічна саморегуляція» (Р. Райан, Д. Коннелл в адаптації М. Яцюка)	Дозволяє визначити чотири рівні мотивації: - зовнішнє регулювання – учбова діяльність регулюється зовнішньою мотивацією, отриманням нагород чи уникненням покарань; - інтроєктоване регулювання – учбова діяльність регулюється зовнішньою мотивацією, правилами та вимогами; - ідентифіковане регулювання – учбова діяльність регулюється внутрішньою мотивацією, за власним вибором; - внутрішнє спонукання – учбова діяльність регулюється внутрішньою мотивацією, за власним інтересом до навчання

Закінчення таблиці 1

Змістовий компонент моделі		Методика	Обґрунтування обрання методики
Професійні мотиви	Мотиви обрання професії	Опитувальник «Мотиви вибору професії» (С. Груншпун)	Дозволяє виявити провідні мотиви професійної спрямованості: - престижна професія; - матеріальні блага; - цікава, творча робота.
	Мотиви навчання у ЗВО	Методика «Мотивація навчання у ЗВО» (Т. Ільїна)	Призначена для виявлення мотивів, які спрямовують навчальну діяльність студентів: - отримання знань; - оволодіння професією; - отримання диплома.
	Мотиви професійної діяльності	Тест «Професійна мотивація»	Дозволяє виявити мотиви професійної діяльності: - мотив власної праці; - мотив соціальної значущості труда; - мотив самоствердження в праці; - мотив професійної майстерності.

– професійні мотиви доцільно розглядати з точки зору часової транспективи особистості: ретроспективно (в аспекті психологічного минулого) – мотиви обрання професії, актуально (в аспекті психологічного теперішнього) – мотиви навчання у ЗВО та потенційно (в аспекті психологічного майбутнього) – мотиви професійної діяльності;

– з метою емпіричної верифікації змістової моделі мотиваційних чинників розвитку метакогнітивної активності студентів підібрані науково обґрунтовані методики.

Література:

1. Бадмаева Н.Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей: монография. Улан-Удэ: Издательство ВСГУТУ, 2004. 280 с.
2. Выготский Л.С. Проблема возраста: собрание сочинений в 6-ти томах. Москва: Педагогика, 1984. Т. 4. Ч. 2. 453 с.

3. Гордеева Т.О. Психология мотивации достижений: учебн. пособ. Москва: Смысл, 2006. 336 с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы: учебн. пособ. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 512 с.
5. Левин К. Динамическая психология: избранные труды; под общ. ред. Д.А. Леонтьева, Е.Ю. Патяевой. Москва: Смысл, 2001. 264 с.
6. Макклелланд Д. Мотивация человека: учебн. пособ. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 672 с.
7. Мешков Н.И. Мотивация учебной деятельности студентов: учебн. пособ. Саранск: Мордов. ун-та, 1995. 184 с.
8. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения: учебн. пособ. Санкт-Петербург: Речь, 2001. 240 с.
9. McClelland D.C. Methods of measuring human motivation. *Motives in Fantasy, Action, and Society*; J.W. Atkinson (Ed.). Princeton (NJ): Van Nostrand, 1958. P. 7–42.

Зайцева О. А. Содержательная модель мотивационных факторов развития метакогнитивной активности студентов

В статье показано построение содержательной модели развития мотивационных факторов метакогнитивной активности студентов в высших учебных заведениях. Обосновано, что содержательная модель содержит в себе два основных компонента: общие мотивы и специальные (профессиональные) мотивы. К общим мотивам можно отнести: мотив власти, мотивы достижения успеха, мотивы аффилиации, внутренние и внешние мотивы. Показано, что профессиональные мотивы целесообразно рассматривать с точки зрения временной транспективы личности: ретроспективно (в аспекте психологического прошлого) – мотивы выбора профессии, актуально (в аспекте психологического настоящего) – мотивы обучения в высшем учебном заведении и потенциально (в аспекте психологического будущего) – мотивы профессиональной деятельности. С целью эмпирической верификации содержательной модели мотивационных факторов развития метакогнитивной активности студентов подобраны научно обоснованные методики.

Ключевые слова: внутренняя мотивация, внешняя мотивация, метакогнитивная активность, общие мотивы, специальные мотивы.

Zaitseva O. O. The content model of the motivational factors for the development of students' metacognitive activity

The article shows the construction of a meaningful model of the development of motivational officials in the metacognitive activities of students of the higher education institution. The rationale is that the content model contains two main components: general motives and special (professional) motives. Common motives include the motive of power, the motive for success, the motive of affiliation, internal and external motives. It is shown that professional motives should be considered from the point of view of the temporal transperspective of a person: retrospectively (in the aspect of a psychological past) - motives for choosing a profession, relevant (in the aspect of now psychological) motives of teaching in the higher education institution and potentially (in the aspect of the psychological future) - the motives of professional activities. In order to empirically verify the informative model of the motivational factors of the development of metacognitive activity of students, scientifically based methods were selected.

Key words: *intrinsic motivation, extrinsic motivation, metacognitive activity, general motives, special motives.*